

استانداردهای پاسخگویی در دانشگاه ها و نقش گزارشگری مالی در تحقق آن

علی قلی پور

عضو هیئت علمی دانشگاه امام حسین(ع)

و عضو پیوسته انجمن حسابداری ایران

چکیده

دانشگاه ها و مؤسسات آموزش عالی بدون تردید در تربیت نیروهای متخصص و مدیران هر جامعه‌ای نقش غیر قابل انکاری دارد. دانش‌آموختگان دانشگاه‌ها پس از فراغت از تحصیل در بخشهای مختلف مشغول به کار می‌شوند و هر یک مسئولیتهایی را بر عهده می‌گیرند که باید از تخصص کافی به منظور ایفای آن مسئولیت برخوردار باشند. نظام آموزشی ناکارآمد نمی‌تواند دانشجویان کارآمد تربیت کند. یکی از راه‌های کارآمد کردن دانشگاه‌ها ایجاد سیستم پاسخگویی در دانشگاه‌ها است تا ضمن شفاف کردن اختیارات و مسئولیتهای هر یک از بخشهای مختلف نظام آموزشی، مسئولان آنها را به ارائه توضیح در برابر عملکرد خود وادار سازد. مسئولیت پاسخگویی الزام افراد به این است که اختیارات خود را به فعل درآورند و یا مسئولیتهای واگذار شده را به انجام برسانند. دلایل اهمیت این الزام عبارت است از:

- پاسخگویی و توضیح و دلیل کارها در ارتباط با اختیارات و مسئولیتهای

- گزارشدهی نتایج اقدامات انجام شده

- پذیرفتن پیامدهای اقدامات

در این مقاله سعی شده است ضمن توضیح جنبه‌های مختلف مسئولیت پاسخگویی، استانداردهای پاسخگویی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و نقش گزارشگری مالی در ادای مسئولیت پاسخگویی بیان شود.

کلید واژه‌ها: نظام آموزشی، ارزیابی عملکرد، گزارشگری مالی، پاسخگویی در دانشگاه‌ها، آموزش عالی.

مقدمه

پاسخگویی دانشگاه ها در حال حاضر بین سیاستمداران، بحث داغی است. پاسخگویی فرایندی است که طی آن سازمانها و انجمنها یا اشخاص تلاش می کنند تا اطمینان یابند که دانشگاه ها اهداف خود را محقق می سازند. سیستم های جدید پاسخگویی بر عملکرد دانشجویان تمرکز می کند و پاسخگویی معیاری است برای اطمینان از اینکه تمام دانشجویان بر اساس استانداردهای سطح بالا آموزش بینند. پاسخگویی دانشگاه ها صرفاً پاسخگویی به بازار و تقاضای بازار نیست، بلکه مسئولیت اجتماعی پاسخگویی به مسائل فرهنگی جامعه را نیز دارند. دانشگاه نهادی است که از منابع عمومی، کمکهای خصوصی داوطلبانه، اوقاف و هدایا استفاده می کند و انتظار می رود که پاسخگویی مسائل عمومی جامعه نیز باشد.

دانشگاهیان در دنیای جدید، مسئولیت اجتماعی و فرهنگی دارند که پاسخگویی مشکلات جامعه باشند. دانشگاه مسئولیت نقد اجتماعی را برعهده دارد. دانشمندان، راهنمایان و فرمانروایان مدیرانند. حتی افرادی که کارکرد دانشگاه را از جنبه تجاری آن بررسی کرده اند نیز معتقدند که کسب و کار دانشگاه، عادی نیست بلکه کسب و کار انتقادی است. هر چند مسائلی از قبیل کارآفرینی، تقاضاگرایی، تنوع منابع مالی، فعالیت تخصصی و ایجاد درآمد نیز در دانشگاه مطرح است در واقع دانشگاه همچنان ویژگیهای غیر انتفاعی، فرهنگی، اجتماعی و رسالت پرورش شهروند را نیز با خود دارد. معمولاً در جامعه ما این عوامل به صورت یکسویه نگریده می شود در حالی که در غرب این دیدگاه ها با حالت تلفیق و ادغام افقها پیش می رود. دانشگاه در دیدگاه یونسکو، همان طور که در بیانیه ۱۹۸۸ یونسکو و در بیانیه جهانی آموزش عالی هم آمده است، علاوه بر تربیت نیروی متخصص باید به تربیت شهروند مسئول و مشارکت جو پردازد و علاوه بر کارکردهای تخصصی باید به کارکردهای

عمومی از قبیل آماده ساختن نسل جوان برای زیستن در جامعه، به منظور ساختن جامعه، برای ایفای نقشهای شهروندی و... نیز اهمیت دهند. در واقع اگر یادگیری چگونه بودن، با دیگران بودن، با دیگران زیستن، صلح دوستی، مشارکت اجتماعی، احساس مسئولیت، ایفای نقشهای شهروندی، دغدغه دموکراسی، دغدغه سلامت و تساهل، دغدغه پیشرفت و توسعه جامعه در میان مردم نباشد، آیا زیر پای کل فرایند توسعه و حتی زیر پای فعالیت مولد بازاری در جامعه ما خالی نمی شود؟ وظیفه دانشگاه صرفاً تربیت انسان متخصص نیست، بلکه وظیفه دانشگاه پرورش شهروند است. انسانها علاوه بر تخصص باید یاد بگیرند که چگونه نقش شهروندی خود را نیز به نحو مطلوبی ایفا کنند (فراستخواه، ۱۳۸۴)

وظیفه دانشگاه ها صرفاً تربیت نیروهای متخصص در حیطه تخصصی و تکنیکی خودشان نیست، بلکه جستجوی حقیقت، دفاع از حقیقت، کمک به یادگیری صلاحیتهای زیستن، تواناییها و مهارتهای کیفیت زندگی، مهارتهای شهروندی، مهارتهای زندگی با دیگران، تساهل، صلح دوستی، زندگی با مخالفان و احساس مسئولیت اجتماعی رعایت کردن حقوق دیگران و ... نیز از وظایف دانشگاه است.

مسئولیت پاسخگویی چیست؟

در فرهنگ لغات مسئولیت پاسخگویی به صورت «الزام شخص به تشریح و ارائه دلایل منطقی در مورد اعمالی که انجام داده» تعریف شده است. بنابر این مسئولیت پاسخگویی وظیفه ای است که تمام اشخاصی که مسئولیت می پذیرند باید در ارتباط با نحوه اجرای وظایف، دلایل و توضیحات قانع کننده ای ارائه کنند. مسئولیت پاسخگویی دو وظیفه زیر را در بر می گیرد (باباجانی، ۱۳۸۲: ۶۸).

۱- الزام به انجام دادن کار یا وظیفه مشخصی با عنوان «مسئولیت پذیری»^۱
 ۲- الزام به توضیح و تشریح چگونگی اجرای مسئولیت از طریق ارائه گزارشهای لازم مبتنی بر دلایل منطقی قابل اتکا با عنوان «پاسخگویی»^۲
 در جوامع مردم سالار که دولتها و مقامات محلی و مدیران سازمانها و ادارات با رأی مستقیم یا غیر مستقیم مردم و از طریق نمایندگان قانونی آنها انتخاب می شوند، لازم است این مقامات منتخب به گونه ای مقتضی کنترل شوند تا از اختیارات و منابع در اختیار در جهت تحقق اهداف سازمانی استفاده کنند. مردم به عنوان صاحبان حق و واگذار کنندگان اختیار، حق دارند بدانند و مقامات منتخب مجبورند در برابر عملکرد خود پاسخگو باشند. مقامات منتخب الزام دارند در ارتباط با چگونگی مسئولیتها، میزان موفقیت و شکست در تحقق اهداف و اجرای برنامه ها و دلایل آن به مردم توضیح دهند. مقامات منتخب باید برای اقدامات انجام شده و روش استفاده از منابع، دلایل منطقی ارائه کنند. در غیر این صورت مردم از طریق نمایندگان منتخب خود می توانند از آنان توضیح بخواهند یا از آنان سلب اختیار کنند و در انتخابات بعدی به آنان رأی ندهند.

ایفای پاسخگویی دانشگاه ها به مشخص شدن موارد زیر موکول است:

- ۱- افرادی که دانشگاه نسبت به آنها پاسخگو است.
- ۲- تعیین اطلاعات مورد نیاز برای برقراری و ایفای پاسخگویی

سطوح مختلف پاسخگویی

جی.دی. استوارت^۳ پنج سطح یا نوع پاسخگویی عمومی به شرح زیر پیشنهاد داده

است که می تواند در دانشگاه ها نیز مورد استفاده قرار گیرد (صفار و رحیمیان، ۱۳۷۹: ۲۹).

سطح یک: پاسخگویی خط مشی یا پاسخگویی در ازای سیاستهایی که اتخاذ، و سیاستهایی که رد شده است (ارزش).

سطح دو: پاسخگویی برنامه یا پاسخگویی در باره اجرا و میزان دستیابی به اهداف برنامه ها (نتایج یا اثربخشی)

سطح سه: پاسخگویی عملکرد یا پاسخگویی در باره چگونگی عملکرد (کارایی و صرفه اقتصادی)

سطح چهار: پاسخگویی فرایند یا پاسخگویی در باره فرایندها، شامل روشهای اجرایی یا معیارهای اندازه گیری برای اجرای وظایف تعیین شده (برنامه ریزی، تخصیص و اداره)

سطح پنج: پاسخگویی التزام و مشروعیت مصرف وجوه طبق بودجه مصوب و یا ارقام مصوب (رعایت)

جنبه های مهم پاسخگویی

پنج نکته نهفته در پاسخگویی عبارت است از: پاسخگویی، رابطه ای دوطرفه است. در پاسخگویی طرفین هر دو باید پاسخگویی تعهدات خود باشند.

پاسخگویی به نتایج متکی است. امروزه تأکید اصلی به جای برونداد و درونداد بر نتایج است.

پاسخگویی مستلزم گزارشدهی است. این گزارشدهی باید مداوم و در مورد هر

نکته مبهم و تعارضی صورت بگیرد.

پاسخگویی بدون پیامد کار کاملاً بی معنی است. الزام در پاسخگویی، مسئولیت‌پذیری ایجاد می‌کند و مسئولیت‌پذیری یعنی پذیرش پیامد کار. پاسخگویی باعث بهبود عملکرد می‌شود. پاسخگویی به دنبال یافتن مقصر نیست بلکه دلیل آن، تعیین نقطه شروع حل مشکل در رویارویی با مشکلات و شناسایی موانع عملکرد مطلوب است. به همین دلیل موجب بهبود عملکرد می‌گردد (میرزا صادقی و همکاران، ۱۳۸۱).

دیدگاه اسلام درباره پاسخگویی

در نظام سیاسی اسلام با عنایت به اینکه اختیارات دولت بر مبنای قانون الهی کسب می‌شود، دولت و دولتمردان باید بر مبنای همان قانون الهی در برابر خدا و مردم مسئول و پاسخگو باشند. پاسخگو بودن در مقابل مردم نه تنها با پاسخگویی در مقابل خداوند معارض نیست بلکه در طول آن و مکمل آن است؛ بنابراین دین مبین اسلام، که حکومت را امانتی در دست حاکمان و کارگزاران حکومت می‌داند، نظارت بر چگونگی استفاده و نگهداری از این امانت و ضرورت پاسخگویی در برابر این امانت را از مسلمات مبانی سیاسی اسلام به شمار می‌آورد (حیبی، ۱۳۸۵).

بر اساس آموزه‌های قرآن، اسلام بر پایه پاسخگویی استوار است. پاسخگویی دو جنبه دارد: فردی و اجتماعی. از جنبه فردی، خداوند اختیارات و توانمندی‌هایی در اختیار انسان قرار داده و اهداف شخصی برای او تعیین کرده است که در مقابل این توانمندیها و اهداف باید پاسخگو باشد. از این پرسشگری الهی می‌توان نتیجه گرفت که از جنبه اجتماعی نیز وقتی مردم، اختیارات و توانمندی‌هایی در اختیار کارگزاران خود قرار دادند و قدرت خود را به آنها واگذار کردند، این مسئولان به پاسخگویی

ملزم هستند (حیسی، ۱۳۸۵).

از دیدگاه قرآن، جهان آفرینش و به تبع آن حیات انسانی، حساب و کتاب دقیقی دارد. سراسر کتاب آسمانی سرشار از آیاتی است که بر مسئولیت خواهی، پرسشگری و حسابرسی از انسانها تأکید کرده است و انسانها باید پاسخگویی امانتی باشند که بنا به آیه ۷۲ سوره احزاب به آنها سپرده شده است؛ امانتی که آسمانها و زمین و کوهها از آن سرباز زدند^(۱). برخی از این آیات از باب نمونه چنین است:

«آیا انسان گمان می کند بی هدف رها می شود؟» (قیامت/۳۶).

«آیا انسان پندارد که هیچ کس بر او توانایی ندارد؛ زهی غرور و جهالت» (بلد/۵).

«آیا چنین پنداشتید که ما شما را به عبث و بازیچه آفریده ایم - و پس از مرگ -

هرگز به ما رجوع نخواهید کرد؟» (مؤمنون/۱۱۵).

«آیا پندارد که کسی او را ندیده است؟» (بلد/۷).

«هرگز آنچه را علم و اطمینان نداری دنبال مکن که - در پیشگاه حکم خدا -

چشم و گوش و دلها همه مسئولند.» (اسرا/۱).

«همه باید به عهد خود وفا کنید که البته - در قیامت - از عهد و پیمان پرسیده

خواهد شد» (اسرا/۳۴).

«چه بسیار مردم دیاری را که از امر خدا و رسولانش سرپیچی کردند و ما بشدت

به حسابشان رسیدیم و به عذاب بسیار شدید معذب ساختیم» (طلاق/۸).

«روز حساب مردم بسیار نزدیک شد و مردم سخت غافلند و اعراض می کنند»

(انبیاء/۱).

«...به یقین بازگشت همه به سوی ماست و مسلما حسابشان نیز با ماست»

(غاشیه/۲۶).

«هر کس غیر خدا کسی را به الوهیت خواند، حساب کار او نزد خداست و البته

کافران را - در روز کیفر - فلاح و رستگاری نیست» (مؤمنون/۱۱۷).

از این آیات به روشنی استنباط می‌شود که اساس آفرینش الهی و آسمانها و زمین و جامعه بشری بر حسابگری و حسابرسی و ضرورت پاسخگویی بنا شده است. انسانها چه در حیطه مسئولیت فردی و چه اجتماعی و چه در مقام کارگزار سیاسی و حکومتی به قبول مسئولیت کنشها و رفتار خویش موظفند و باید در برابر قبول مسئولیت به خدا و خلق او پاسخگو باشند؛ همان گونه که بنا به باورهای اسلامی، پرسش‌های شب اول قبر، بزرگترین پرسشگری خداوند از انسان است و برای این موجود، مفرو و گریزی جز پاسخگویی نیست (حییبی، ۱۳۸۵).

انواع سیستم‌های پاسخگویی در دانشگاه‌ها

در نظامهای آموزشی سه نوع سیستم پاسخگویی به صورت همزمان مورد استفاده قرار می‌گیرد که عبارت است از: (جیو.آن.اندرسون: ۱۱).

۱- سیستم مبتنی بر رعایت قوانین و مقررات^۱ در این سیستم، عملکرد نظام آموزشی در ارتباط با مطابقت با اساسنامه و سایر قوانین و مقررات ارزیابی می‌شود و مقامات باید در ارتباط با رعایت قوانین و مقررات پاسخگو باشند.

۲- سیستم مبتنی بر پیروی از روال حرفه‌ای^۲ دومین سیستم پاسخگویی، پاسخگویی بر مبنای پیروی از روال حرفه‌ای است. در این سیستم عملکرد آموزشی در ارتباط با مطابقت با روال حرفه‌ای مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و مقامات مسئول باید در برابر پیروی از روال حرفه‌ای در مقابل صاحبان حق پاسخگو باشند.

۳- سیستم خروجی محور^۳ در این سیستم نظام آموزشی در برابر آموزش

1 - Compliance with Regulation

2 - Adherence to professional Norms

3 - Result Driven

دانشجویان در مقابل عموم مردم پاسخگو است. (جیو. آن. اندرسون^۱: ۱۱) نظام آموزشی غالباً خود را در مقابل هر سه سیستم پاسخگو می داند و تلاش می کند بین این سه، تعادل ایجاد نماید. سیستم مبتنی بر روال حرفه ای مکمل سیستم مبتنی بر رعایت قوانین و مقررات و سیستم خروجی محور است. در سیستم های پاسخگویی فعلی بیشترین تمرکز بر سیستم خروجی محور است و کمتر بر سیستم پاسخگویی بر مبنای رعایت قوانین و مقررات تمرکز می یابد.

ویژگی هر سیستم پاسخگویی مطلوب و قابل دفاع این است که ابتدائاً خروجی محور، و هم چنین به روالهای حرفه ای نیز توجه داشته باشد و الزامات قانونی را نیز مد نظر قرار دهد.

ویژگی اصلی سیستم های پاسخگویی

سیستم های پاسخگویی باید دارای پنج ویژگی به شرح زیر باشد:

۱- عینیت^۲

۲- قابل ارزیابی^۳

۳- آموزش دهنده^۴

۴- تأمین کننده^۵

۵- جبران کننده یا دارای ضمانت اجرایی^۶

تجزیه و تحلیل سیستم های پاسخگویی خروجی محور نشاندهنده پاسخگویی این

سیستم ها به سؤالات زیر است:

انتظار داریم دانشجویان چه چیزی را یاد بگیرند و بتوانند چه کاری انجام دهند؟

1 - Jo. Anne. Anderson

3 - Assessment

5 - Resources

2 - Objective

4 - Instruction

6 - Rewards or Sanction

چه محتوای آموزشی باید تدوین شود تا دانشجویان مهارت کافی به دست آوردند و موجبات رضایت آنان فراهم شود؟

چه مربیانی باید به کارگیری شوند تا کارایی لازم را در کلاس درس و در ارتباط با تمام دانشجویان داشته باشند؟

از چه طریقی و به چه میزان اطلاعات در ارتباط با نتایج کسب شده توسط دانشگاه باید در اختیار افراد قرار گیرد؟

واکنش جامعه نسبت به اطلاعات دریافتی و نظر آنان در ارتباط با عملکرد دانشگاه چیست؟

سیستم های پاسخگویی خروجی محور نسبت به سایر سیستم های پاسخگویی از گزارشگری عمومی به میزان بیشتری استفاده، و بر حوزه وسیعتری از ارتباطات تکیه می کنند و نتایج را به اطلاع عموم مردم می رسانند.

برخی از سیستم های خروجی محور گزارشهایی برای انتشار رسمی تهیه می کنند که شامل خلاصه عملکرد و ارزیابی دانشجویان، مقایسه گروه های مختلف دانشجویان، هزینه سرانه دانشجو، برنامه های آموزشی، وضعیت رسیدگی به امور دانشجویان و... است. ارائه این اطلاعات به عموم مستلزم این است که تمام مدیران و مسئولان دانشگاه، گزارش اجرای برنامه ها و میزان موفقیت و عدم موفقیتها و نقاط قوت و ضعف، راهبردهای اتخاذ شده و تغییرات مثبت و پیشرفتهای کسب شده را بیان کنند.

سیستم پاسخگویی خروجی محور

سیستم پاسخگویی خروجی محور بر پایه موفقیت دانشجویان بنا شده است و

پاسخگویی عمومی برای موفقیت دانشجویان^۱ نامیده می شود. پاسخگویی عمومی برای موفقیت دانشجویان، برنامه جامعی برای سیستم پاسخگویی دانشگاه ها و مراکز آموزشی است که شامل استانداردهای مربوط به عناصر اصلی سیستم پاسخگویی و استانداردهای مربوط به حوزه‌های تحت تأثیر پاسخگویی است (NASBE)^(۳).

سیستم پاسخگویی دانشگاه ها باید دارای زیر ساختهای قوی به شرح زیر باشد:

۱- اختیارات قانونی شفاف و صریح به منظور تصریح اهداف پاسخگویی داشته

باشد و استراتژیهای تدوین شود که بر کارایی دانشجویان تمرکز داشته باشد.

۲- در هر سطح از سیستم آموزشی، اختیارات متناسب با سیستم پاسخگویی تعیین

شود. برای اینکه هر سیستم پاسخگویی با اطمینان عمل کند، لازم است مسئولیتها و

اختیارات بروشنی در درون سیستم اداری تدوین شود.

۳- مسئولیتهای مشخص در مورد آموزش و بهبود کارایی دانشجویان به اشخاص

خاص محول گردد. یکی از موضوعات اساسی این است که مشخص شود که چه

کسی در برابر عملکرد دانشجویان مسئول است؛ به عنوان مثال بخشهای مختلف

سیستم اداری، مراکز آموزشی و مریان از عوامل تأثیر گذار بر عملکرد دانشجویان

هستند که باید مسئولیت هر یک بدرستی تعیین شود.

۴- پاسخگویی مبنای سنجش عملکرد هر یک از اجزای سیستم آموزشی قرار

گیرد که خدمات را منصفانه به دانشجویان ارائه می کنند. پاسخگویی باید بر مبنای

اندازه گیری صحیح و معنی دار کارایی هر یک از دانشجویان انجام گیرد.

۵- کسانی که مسئول پاسخگویی هستند باید گزارشهای منظمی در ارتباط با

عملکرد دانشجویان ارائه کنند. این گزارشها باید عملکرد دانشجویان را در راستای

تحقق استانداردها گزارش کند.

- ۶- ارائه مشوقهای کافی به منظور افزایش کارایی بخشهای مختلف نظام آموزشی و ایجاد تحرک در نظام آموزشی در جهت بهبود پیشرفت دانشجویان
- ۷- اعمال حمایت از بخشهای مختلف نظام آموزشی و اطمینان از وجود ظرفیت کافی به منظور کمک به دانشجویان در راستای ارتقای عملکرد آنان
- ۸- سیاستگذاران باید تلاش کنند تا اطمینان یابند که سیاستهای آموزشی، برنامه‌های مصوب، منابع مالی و سیستم پاسخگویی با یکدیگر توازن دارد و در راستای تحقق اهداف آموزشی در تعامل است.
- ۹- لازم است حمایت کافی از سیستم پاسخگویی به عمل آید تا بتواند تحقق اهداف را پیگیری کند.
- ۱۰- اجزای مختلف سیستم آموزشی در جهت حمایت از دانشگاه و پیشرفت تحصیلی دانشجویان با یکدیگر تعامل داشته شد.

استانداردهای سیستم پاسخگویی دانشگاه‌ها

برای راه اندازی سیستم مناسب پاسخگویی در دانشگاه‌ها، لازم است ابتدا مبانی نظری و استانداردهایی به منظور سیستم پاسخگویی تدوین شود. در سیستم‌های آموزشی و دانشگاه‌ها ده استاندارد مطلوب برای پاسخگویی عبارت است:

استاندارد ۱- اهداف و چشم اندازهای پاسخگویی^۱

مقامات قانونی باید به صورت شفاف، اهداف و دیدگاه‌های پاسخگویی را تعیین نمایند که بر مبنای عملکرد دانشجویان متمرکز است. شاخصهای مرتبط با این استاندارد عبارت است از:

- ۱- هدف سیستم پاسخگویی به گونه ای تعریف شود تا به نظام آموزشی در

- جهت بهبود عملکرد دانشجویان مطابق با استاندارد های آموزشی کمک کند.
- ۲- استاندارد های موفقیت دانشجویان به صورت بومی، شفاف، قابل اندازه گیری و برای تمام دانشجویان تدوین گردد.
- ۳- سیستم پاسخگویی تمام دانشجویان را صرف نظر از ملیت، مذهب، زبان، جنسیت، درآمد و وضعیت جسمی و... به صورت صریح شامل گردد.
- ۴- سیستم پاسخگویی بر مبنای استراتژی هدفمند، تدوین شود و مورد بازنگری قرار گیرد تا باعث افزایش ظرفیت دانشجویان در جهت کسب استانداردهای مطلوب گردد.

استاندارد ۲- اداره سیستم پاسخگویی^۱

- در هر سطحی از سیستم آموزشی، تعیین اختیارات باید متناسب با روش اداره سیستم پاسخگویی تعیین شود. شاخصهای مرتبط با این استاندارد عبارت است از:
- ۱- مسئولیتها و اختیارات به صورت شفاف و مفصل برای اداره و مدیریت سیستم پاسخگویی تعیین گردد. این مسئولیتها و اختیارات، جوهره اصلی نظام آموزشی برای کسب عملکرد متناسب با اهداف آموزشی است.
- ۲- سازمانهایی که مسئول هدایت یا مدیریت هر یک از سطوح سیستم آموزشی هستند باید اطمینان یابند که اطلاعات دریافتی از دانشجویان قابل اتکاست.
- ۳- مسئولانی که مدیریت دانشگاه را برعهده دارند در برابر عملکرد دانشجویان مسئول هستند و باید بر اساس گزارشهای عملکرد دریافتی از بخشهای مختلف، تصمیمات مقتضی را در مورد بهبود عملکرد دانشجویان در پیش گیرند.
- ۴- مدیران دانشگاه مسئول افزایش ظرفیت آموزشی و مربیان برای کسب اهداف دانشگاه در ارتباط با عملکرد دانشجویان هستند.

۵- مدیران دانشگاه باید به صورت مداوم کارایی و اثر بخشی سیستم پاسخگویی را بررسی، و متناسب با نتایج کسب شده نسبت به بهبود سیستم اقدام کنند.

استاندارد ۳- بخشهای مسئول^۱

مسئولیت‌های مشخص برای آموزش و بهبود عملکرد دانشجویان برای هر یک از بخشهای مسئول باید تعیین شود. شاخصهای مرتبط با این استاندارد عبارت است از:

۱- مسئولیتهایی برای تحقق اهداف آموزشی و بهبود عملکرد دانشجویان به صورت شفاف تعیین و به هر یک از بخشها ابلاغ شود.

۲- بخشهای مشخص شده از اختیار کافی و بصیرت لازم برای ساماندهی منابع و اجرای برنامه های مورد نیاز برای آموزش دانشجویان برخوردار باشند.

تعیین بخشهای مختلف که مسئول پاسخگویی در ارتباط با عملکرد دانشجویان باشند، یکی از فعالیتهای مربوط به سیستم پاسخگویی است.

استاندارد ۴- جمع آوری اطلاعات عملکرد^۲

پاسخگویی بر مبنای اندازه گیری صحیح عملکرد بخشهای مختلف انجام می‌گیرد که خدمات را به صورت عادلانه به دانشجویان ارائه می‌کنند. شاخصهای مربوط به جمع آوری اطلاعات به شرح زیر است:

۱- مدیران دانشگاه باید اطلاعات مربوط به عملکرد دانشجویان را از مسئولان بخشهای مختلف دریافت کنند.

۲- اطلاعات دریافتی باید بر اساس استانداردها ارزیابی و مقایسه شود.

۳- ضرایب مورد نیاز در خصوص اهداف مختلف ارزیابی عملکرد مورد استفاده قرار گیرد.

۴- آزمون روایی و پایایی در خصوص اعتبار استانداردهای انتخابی با توجه به

ملیت و فرهنگهای مختلف دانشجویان به عمل آید.

۵- اطمینان حاصل شود که تمام دانشجویان شرکت کننده در ارزیابی از فرصت یکسان در برنامه رسیدگی برخوردار باشند.

۶- ارزیابی از نظر اقتصادی قابل انجام بوده، بی خطر باشد و باعث فشار زیاد بر مربیان و کارکنان اداری دانشگاه نشود.

۷- اطلاعات دریافتی در ارتباط با مشخصات دانشجویان ناموفق به منظور سطح بندی دانشگاه مورد استفاده قرار گیرد.

استاندارد ۵- تجزیه و تحلیل و گزارش اطلاعات عملکرد^۱

کسانی که در حوزه پاسخگویی مسئول هستند، باید اطلاعات دانشگاه و دانشجویان را بموقع و در قالب واژه های مفید به ستاد دانشگاه، دانشجویان، خانواده ها، سیاستگذاران و رسانه ها گزارش کنند. شاخصهای مورد استفاده در این استاندارد به شرح زیر است:

۱- منابع اطلاعاتی مربوط به عملکرد دانشجویان به روشهای مختلف تجزیه و تحلیل، میزان عدم تطابق با استانداردها، درصد پیشرفت نسبت به دوره ها و سالهای قبل مشخص شود.

۲- اطلاعات عمومی در مورد عملکرد دانشجویان به تمام بخشهای دانشگاه گزارش، و اطلاعات خاص در خصوص موفقیت یا عدم موفقیت دانشجویان نیز به بخشهای خاص گزارش شود.

۳- امتیازات دانشجویان به مربیان ارائه گردد تا از آن برای تعیین تکالیف دانشجویان در هر نیمسال استفاده شود.

۴- گزارشهای عملکرد به زبانهای مختلف و شکلهای گوناگون برای استفاده

کنندگان مختلف تهیه شود. این گزارشها شامل توضیحات کافی درباره محدودیتهای تهیه اطلاعات، وضع موجود دانشگاه، وضعیت دانشجویان و سایر اطلاعاتی است که می تواند بر عملکرد دانشجویان تأثیر گذار باشد.

۵- تصمیم گیرندگان آموزشی از گزارش عملکرد دانشجویان برای سیاستگذاری، برنامه ریزی و ارائه خدمات استفاده کنند.

۶- اطلاعات سیستم پاسخگویی برای هر یک از دانشجویان به صورت محرمانه نگهداری شود.

تجزیه و تحلیل و گزارشگری اطلاعات، مرحله اصلی و زیر بنایی سیستم پاسخگویی است. دلیلش این است که سیاستها بر اساس نتایج به دست آمده اتخاذ می شود.

استاندارد ۶- مشوقها و نتایج^۱

مشوقها به دلیل افزایش کارایی بخشهای مختلف در بهبود آموزش دانشجویان به کار می رود و می تواند شامل پاداش نقدی، ارتقا، تقدیر نامه و... و باتوجه به نتایج باشد. شاخصهای مربوط به این استاندارد عبارت است از:

۱- سیستم پاسخگویی باید خود ارزیابی و خود بهبودی را در تمام سطوح تشویق کند.

۲- سیستم پاسخگویی شامل مشوقهایی از قبیل پاداش نقدی، ارتقا و تقدیر نامه برای برانگیختن و افزایش مسئولیت هر بخش در برابر نتایج است.

۳- عدم رضایت از عملکرد دانشجویان در ارتباط با استانداردها یا قواعد و معیارهای مشخص شده توسط هر بخش، تعیین، و مبنای اصلاح و نوآوری در هر یک از دانشگاه ها گردد.

۴- پیشرفت دانشجویان و فارغ التحصیلی آنان به منزله رضایت از عملکرد آنان در نظر گرفته شود.

۵- هر یک از بخشهای پاسخگو در برابر عملکرد دانشجویان توجیه شوند که در چه حوزه ای مسئول هستند و چگونه مورد تشویق قرار خواهند گرفت.

استاندارد ۷- تعیین ظرفیت هر یک از بخشها^۱

هر یک از بخشها باید حمایت مناسب و رسیدگی کافی از سیستم پاسخگویی به عمل آورند. بنابر این باید ظرفیت کافی برای کمک به دانشجویان در جهت کسب استانداردهای سطح بالا را داشته باشند. شاخصهای مربوط به این استاندارد عبارت است از:

- ۱- تمام بخشهای دانشگاه بتوانند در تدوین استراتژیهای کلی دانشگاه و تعیین منابع مالی و آموزشی و هم چنین پیشرفت تحصیلی دانشجویان نقش داشته باشند.
- ۲- تمام مربیان، کارکنان اداری و سایر کارکنان دانشگاه بتوانند به صورت گروهی با یکدیگر در تعامل، و به ارائه خدمات به دانشجویان مشغول باشند.
- ۳- تمام بخشهای دانشگاه از مربیان و کارکنان کافی برخوردار باشند.
- ۴- مربیان در تمام مراکز آموزشی از دانش، مهارت و اخلاق خوش به منظور کمک به یادگیری دانشجویان برخوردار باشند.
- ۵- تمام بخشهای دانشگاه از فناوری مناسب، اثاث و ملزومات کافی و فضای فیزیکی به منظور اجرای برنامه ها و ارائه خدمات به دانشجویان برخوردار باشند.
- ۶- پیشرفتهای حرفه ای در اختیار مربیان، ریاست و سایر کارکنان دانشگاه قرار گیرد تا دانش و مهارت آنها در مورد عملکرد دانشجویان افزایش یابد و در خدمت پشتیبانی و اجرای سیستم پاسخگویی قرار گیرد.

۷- مراقبت حرفه ای از مراکزی که عملکرد ضعیفتری دارند به عمل آید تا ظرفیت آنها در جهت کمک به کسب عملکرد مطلوبتر افزایش یابد.

ظرفیت + محرکها + استانداردها = عملکرد خوب

استاندارد ۸- سیاستگذاری^۱

سیاستگذاران تلاش می کنند تا اطمینان یابند که سیاستهای آموزشی، برنامه های مقرر شده، منابع مالی و سیستم پاسخگویی بخوبی و موزون در جهت تحقق اهداف آموزشی تعیین شده است. شاخصهای مربوط به این استاندارد عبارت است از:

۱- سیاستگذاران آموزشی مطمئن شوند که سیستم پاسخگویی و سایر سیاستهای آموزشی (استانداردهای آموزشی، سیستم ارائه گواهی تحصیلی، برنامه های توسعه اداری، سیاستهای ابلاغی از رده های بالا، سیستم تأمین مالی) با اهداف و استراتژیهای سیستم پاسخگویی متناسب باشد.

۲- کسانی که مسئول اجرای سیستم پاسخگویی هستند، تعیین شوند و به آنان توصیه شود که اساسنامه، مقررات و قوانینی را رعایت کنند که در جهت تحقق اهداف سیستم پاسخگویی است.

۳- مدیران دانشگاه انتظارات و سیاستهایی را که به آنها مربوط است درک، و در جهت تحقق سیستم پاسخگویی حرکت کنند.

۴- سیستم پاسخگویی پیگیر تحقق ضرایبی است که توسط ریاست دانشگاه برای هر فرد مقرر می شود و باید توسط مربیان و کارکنان اداری با کیفیت خوب انجام گیرد.

استاندارد ۹- درک و حمایت عمومی^۲

سیستم پاسخگویی به حمایت وسیعی نیاز دارد و شاخصهای این حمایت عبارت

است از:

- ۱- دانشجویان، والدین دانشجویان، مربیان، مدیران ارشد مراکز آموزشی، ستاد دانشگاه و سایر سیاستگذاران از عوامل مهم سیستم پاسخگویی هستند.
  - ۲- کارکنان، مربیان، والدین دانشجویان و سایر انجمنهای محلی دایماً در حال تبادل نظر در خصوص ادامه پیشرفت آموزشی دانشجویان هستند و اطلاعات مورد نیاز توسط سیستم پاسخگویی به آنان منتقل می شود.
  - ۳- بحث در مورد نتایج عملکرد دانشجویان و نیازهای دانشگاه به منظور پیشرفت بیشتر آنان به صورت مداوم انجام می گیرد.
  - ۴- کسانی که مسئول اداره سیستم پاسخگویی هستند، عضو کمیسیونهای دانشگاه هستند و باید در فرایند تصمیم گیری مشارکت کنند.
- استاندارد ۱۰- اعضا^۱
- اعضای مختلفی با یکدیگر در تلاشند تا از دانشگاه و مربیان در جهت بهبود عملکرد دانشجویان حمایت کنند استانداردهای مربوط به این افراد در سیستم پاسخگویی به شرح زیر است:
- ۱- دانشگاه و والدین با یکدیگر در تلاشند تا مطمئن شوند دانشجویان بالاترین استانداردهای آموزشی را به دست می آورند.
  - ۲- ریاست و مدیران ارشد دانشگاه در تلاشند تا مطمئن گردند که مربیان توانایی تحقق اهداف آموزشی مورد نظر سیستم پاسخگویی را دارند.
  - ۳- ارائه کنندگان خدمات آموزشی در تلاشند تا مطمئن گردند که تمام دانشجویان از فرصت یکسان برای آموزش و پیشرفت برخوردار باشند.

نقش گزارشگری مالی در تحقق مسئولیت پاسخگویی دانشگاه ها

گزارشگری مالی دانشگاه ها باید اطلاعاتی را فراهم کند که برای تدوین خط مشی ها، برنامه ریزی فعالیتها، ارزیابی عملکرد و هدفهای دیگر مفید باشد؛ به عبارت دیگر گزارشگری مالی دانشگاه ها ابزار مفیدی برای اداره برنامه ها با رعایت صرفه اقتصادی، کارایی و اثربخشی و ایفای وظیفه پاسخگویی به مردم است. گزارشگری مالی را می توان فرایند ثبت، گزارشگری و تفسیر آثار اقتصادی معاملات و رویدادهای مالی در قالب واحد پول، تعریف کرد.

سیستم مالی دانشگاه باید در دستیابی و ایفای انواع پاسخگویی به شرح زیر مشارکت کند:

پاسخگویی در باره منابع مالی

پاسخگویی در باره رعایت صادقانه یا پایبندی به الزامات قانونی و سیاستهای

اجرایی

پاسخگویی در باره کارایی و صرفه اقتصادی عملیات

پاسخگویی در باره نتایج برنامه ها و فعالیتهای دانشگاه که در قالب نتایج و

اثربخشی ارائه می شود. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تاسع علوم انسانی

اهداف گزارشگری مالی دانشگاه ها

اگرچه گزارشگری مالی، تنها منبع اطلاعاتی مورد استفاده برای تصمیم گیری و پاسخگویی نیست و نمی تواند به تنهایی در باره مطلوبیت عملیات دانشگاه اطمینان دهد، می تواند در دستیابی به اهداف گزارشگری مالی دانشگاه نقش مفیدی ایفا کند. مطالب زیر برگرفته از اهداف گزارشگری مالی دولت مرکزی است که در

خصوص گزارشگری مالی دانشگاه ها نیز کاربرد دارد (صفار و رحیمیان، ۱۳۷۹).
استفاده کنندگان اطلاعات مالی دانشگاه، اطلاعاتی را می خواهند تا با آن
عملکرد دانشگاه را بخوبی ارزیابی کنند و اهداف زیر را محقق سازند:

۱- رعایت و التزام بودجه ای - گزارشگری مالی دانشگاه باید اطلاعاتی را
فراهم کند تا دانشگاه بتواند بر اساس آن به وظیفه پاسخگویی عمومی خود در برابر
وجوه دریافتی از منابع مختلف و روش هزینه آن در هر سال مالی بر طبق قانون
بودجه و قوانین و مقررات عمل کند. در این بخش گزارشگری مالی دانشگاه باید
اطلاعاتی فراهم کند تا به خواننده در تعیین موارد زیر کمک کند:
منابع مالی چگونه به دست آمده و مصرف شده و آیا راه های تحصیل وجوه و
مصرف آنها طبق مصوبات قانونی بوده است؟

آیا منابع بودجه ای برای پرداخت تعهدات کفایت می کند؟ آیا وجوه تخصیص
یافته برای اهداف خاص در عمل برای تحقق همان هدف مصرف شده است؟

۲- اجرای عملیات - گزارشگری مالی دانشگاه باید به استفاده کنندگان
گزارشهای مالی در ارزیابی امور خدماتی، هزینه های مرتبط، میزان پیشرفت در
راستای دستیابی به اهداف دانشگاه و روشهای تأمین مالی آن و مدیریت داراییها و
بدهیهای دانشگاه کمک کند.

در راستای تحقق این هدف گزارشگری مالی دانشگاه باید اطلاعاتی ارائه کند که
به استفاده در تعیین موارد زیر کمک کند:

هزینه اجرای برنامه ها و فعالیتهای خاص، اجزای تشکیل دهنده آن و هرگونه
تغییرات در این هزینه ها

اقدامات به عمل آمده و پیشرفتهای حاصل شده در اجرای امور خدماتی در نتیجه
برنامه های دانشگاه و تغییرات ایجاد شده در زمان صرف هزینه آن

کارایی و اثر بخشی مدیریت دانشگاه بر داراییها و بدهیها

۳- مباشرت- گزارشگری مالی دانشگاه باید به استفاده کنندگان گزارشها در ارزیابی اثر عملیات دانشگاه و تغییرات صورت گرفته در وضعیت مالی دانشگاه و تغییر احتمالی در آینده کمک کند.

در این بخش گزارشگری مالی باید اطلاعاتی فراهم کند تا به خوانندگان در تعیین موارد زیر کمک کند:

وضعیت مالی دانشگاه طی دوره مورد نظر تقویت یا تضعیف شده است.

بررسی کفایت منابع مالی بودجه ای آینده برای حفظ سطح ارائه خدمات و ایفای

تعهدات سررسید شده

ارزیابی اثر عملیات دانشگاه بر رفاه و آینده دانشجویان و جامعه

۴- سیستم ها و کنترل- گزارشگری مالی دانشگاه باید به استفاده کنندگان گزارش در مورد کفایت سیستم های مدیریت مالی و کنترلهای داخلی حسابداری و اداری برای حصول اطمینان از تحقق موارد زیر کمک کند:

اجرای عملیات طبق قوانین بودجه ای، مالی و الزامات قانونی در جهت اهداف

مصوب و ثبت عملیات بر اساس استانداردهای حسابداری

حفاظت از داراییها و اموال در برابر تقلب، اتلاف و سوء استفاده

وجود شواهد کافی و پشتیبان برای اطلاعات مربوط به اندازه گیری عملکرد

نتیجه گیری و پیشنهادها

در این مقاله ابتدا به تعریف مسئولیت پاسخگویی پرداخته، و سپس سطوح مختلف پاسخگویی و دیدگاه اسلام نسبت به پاسخگویی بیان، و مشخص شد در نظامهای سیاسی مردم سالار، تمام مسئولان و مدیران باید در برابر عملکرد خویش

توضیح دهند و پاسخگو باشند. در ادامه انواع سیستم های پاسخگویی در دانشگاه ها بیان و مشخص شد که سیستم پاسخگویی خروجی محور از سایر سیستم های پاسخگویی مناسبتر است. با توجه به ویژگیهای سیستم پاسخگویی خروجی محور، ده استاندارد برای این نوع سیستم پاسخگویی بیان، و معیارها و شاخصهای هر یک از این استانداردها بیان گردید. سرانجام نیز نقش گزارشگری مالی در تحقق مسئولیت پاسخگویی دانشگاه ها بیان، و مشخص گردید که سیستم مالی دانشگاه ها در ادای مسئولیت پاسخگویی نقش اساسی دارد. با توجه به ضرورت استقرار سیستم پاسخگویی در دانشگاه ها، پیشنهاد می گردد:

- ۱- مسئولان دانشگاه ها با توجه به وضع محیطی و قانونی خود و با در نظر گرفتن این استانداردها نسبت به استقرار سیستم پاسخگویی مناسب اقدام کنند.
- ۲- با توجه به نقش اساسی سیستم مالی به عنوان یکی از اجزای اساسی سیستم پاسخگویی، چارچوب نظری حسابداری دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی مبتنی بر مسئولیت پاسخگویی تدوین گردد.
- ۳- اهداف گزارشگری مالی دانشگاه ها متناسب با چارچوب نظری مبتنی بر مسئولیت پاسخگویی تدوین گردد تا دانشگاه ها بتوانند از گزارشهای مالی تهیه شده در جهت تحقق مسئولیت پاسخگویی عمومی استفاده کنند.

یادداشتها

- ۱- «انا عرضنا الامانه على السماوات و الارض و الجبال فابین ان یحملنها و اشفقن منها و حملها الانسان انه كان ظلوماً جهولاً».

2- The National Association of State Boards of Education (NASBE), 1998.

منابع فارسی

قرآن مجید

باباجانی، جعفر (۱۳۸۲). حسابداری و کنترل های مالی دولتی. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی چاپ اول.

حبیبی، سیدابوالفضل (۱۳۸۵). استانداردهای پاسخگویی نوین، www.aftab.ir، سه شنبه ۱۲ دیماه. صفار، محمدجواد؛ رحیمیان، نظام الدین (۱۳۷۹). اهداف گزارشگری مالی دولت مرکزی. تهران: سازمان حسابرسی. چاپ اول.

فراستخواه، مقصود (۱۳۸۴). نقش دانشگاه در پرورش شهروند. نامه آموزش عالی، شماره ۱۷، بهمن. میرزا صادقی، علیرضا و همکاران (۱۳۸۱). دستورالعمل علمی - اجرایی استقرار نظام مدیریت مبتنی بر عملکرد. وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی - معاونت توسعه مدیریت، منابع و امور مجلس.

منابع انگلیسی

JO.Anne. Anderson "Accountability In Education" The International Institute for Educational Planning (IIEP)-7-9 rue-Eugène Delacroix-75116 Paris-France
Public Accountability for Student Success, Standards for Education Accountability systems, The Report of The NASBE Study Group on Education Accountability, October 1998

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی